Kognitionsvetenskaplig forskning – Cognitive Science Research, ISSN 0281-9864, 2015, 120
Copenhagen University, Denmark & Lund University, Sweden

Dröm och verklighet i Gunnlaug Ormstungas saga
Termodynamiska fylgjor berättar

Inger Bierschenk

Abstract One of the most frequent mythical figures in the Old Icelandic sagas is the fylgja, which in animal shape tells its owner his destiny in a dream. In the Gunnlaug Saga Ormstungu the fylgja dream of Torstein plays a central role of marking the developments of the whole saga. The essence of a PTA/Vertex analysis of this dream has previously produced the integrated Gestalts of *Impetus* as the root of the intentional dimension and *Virtue* as the root of the dimension of orientation. These are representations of textual structures in thermodynamic shape (here metaphorically termed fylgja). The result points at the manhood ideal of Old Icelandic paganism. The present study examines whether two students after having read the whole saga produce a similar result in a task where they are asked to write down their understanding of the main idea of the saga. The Gestalt produced by Student I is built up by features related to problems in the culture of honour, while the Gestalt of Student II relates to individual ethics in the belief in fate. None of these structures are present in Torstein's dream.

Några aspekter av islänningasagan

De fornisländska ättesagorna upphör inte att fascinera senare tiders läsare. Den omedelbara grunden för intresset är troligen den ordknappa, lakoniska stilen, som gränsar till komisk i sin - ursäkta uttrycket - dråplighet. Men även det historiska stoffet och det nyfödda utbrytarsamhällets personrelationer, seder och bruk har ständigt lockat nya läsare. Flera forskargenerationer har ägnat sig åt att reda ut om texterna ska betraktas som historieskrivning (friprosateorin) eller fiktion (bokprosateorin) (Hallberg, 1967, ss. 43-44). Då proportionerna mellan muntligt och skriftligt varierar från saga till saga, menar de flesta forskare idag att sagatexterna kombinerar det muntliga berättandets teknik med den litterära gestaltningen (Lönnroth, 2007, s. 8).

Ett av de mest typiska berättardragen i de isländska sagorna är karaktäristiken av personerna genom deras handlingar och inte genom deras yttre eller inre egenskaper. Vare sig det är ett medvetet stildrag eller inte, blir berättelsen mera trovärdig när författaren undviker att lägga in något personligt i den, hävdar Sveinsson (1956, s. 9). Ordknapphet och därmed trovärdighet sägs också karaktärisera islänningarna (Bugge, 1909, s. 249). Det är den bilden vi möter i Havamál som ett ideal, nämligen att inte tala för mycket, eftersom det är ovisst ”var ovänner sitta borta på salens bänkar”. Så kommer det sig att sagamänniskans hållning till det egna ödet blir ett med den stil som berättelsen framförs i.

Ödestron präglar såväl livsstil som tänkesätt i de isländska sagorna. De är fulla av sådana skildringar där ett händelseförlopp förebådas genom varsel, ofta i en dröm. I form av en symbolisk berättelse får en människa veta hur livet kommer att gestalta sig fram till slutet. Ofta bygger förloppet på den mentala kampen inom eller mellan personer och släkter när de försöker betvinga ödets vägar. Men eftersom ingen kunde undkomma det förutbestämda, gällde det att leva sitt liv så att eftermälet blev så hedersamt som möjligt. Det är den dygden som är drivkraften när någon livsvision inte kunde formas fritt. Ödet är dock inte helt deterministiskt, snarare fatalistiskt, för när man fått veta sin lott kan man ställa saker och ting tillrätta innan det slutliga accepterandet sker och man stoiskt går det oundvikliga till mötes.

[1] Contact: Bernhard Bierschenk, Department of Psychology, Lund University, Box 213, SE-221 00 Lund, Sweden; information: https://archive.org/details/studiesinconsciousness

Det innebär att leva upp till sagans etiska mansideal. Därav den energi som läggs ner på att hämnas oförrätter och att kränka andras ära.

En annan skärningspunkt som kan spåras inom sagaforskningen gäller frågan om var gränsen går mellan mytologiska väsen som tillhörde en trosföreställning och väsen som tillhörde den enklare folktron och i så fall ansluter till hedendom och vidskepelse. Den diskussionen är för omfattande för att utredas här och skulle föra för långt, så jag stannar vid det ofta förekommande väsen som kallas *fylgja,* som har relevans för den här studien. Ordet är lättast att förstå som en substantivform (alltid i feminint genus) av verbet följa. Mundal (1974) skiljer i sin avhandling mellan kvinnofylgjor och djurfylgjor, som hon betraktar som helt skilda företeelser. Den kvinnliga fylgjan var ett väsen som agerade hjälpare (följare) till människan och levde utanför ägarens kropp. Den hade funktionen av skyddsande och får på så sätt en del kristliga drag, som placerar den i en senare tid än den då sagorna utspelar sig.

I nordisk folktro fungerar fylgjan som en människas alter ego, ungefär själen. Den uppenbarade sig i en annan människas dröm men även i personens vakna tillstånd, fast då måste den inta en annan skepnad för att kunna visa sig (Bååth, 1898, ss. 186-201) och blev då ett djur. Det är djurfylgjan som uppträder i ättesagornas drömmar. När själen transformerade sig in i djurhamn ansågs den avspegla den fysiska ägarens andliga egenskaper (Ström, 1985, s. 207). En föreställning om något andligt ligger i ordet *húgr* (håg), som bl a har innebörden tanke, önskan, intention och ibland används likadant som fylgja. En likartad innebörd har fylgjan när den någon gång uppträder i abstrakt mening (Turville-Petre, 1972, s. 58). Det är rimligt att tolka hans begrepp *destiny* som den kraft inom människan som styr en livsbana och som inte behöver vara medveten hos den som bär den.

En av de mest kända djurfylgjadrömmarna är den som Torstein berättar i inledningen till *Gunnlaug Ormstungas saga*. Drömmar behöver dock bli uttydda av någon som begriper sig på sådant. Torstein får hjälp av östmannen Bergfinn, men blir inte nöjd med tolkningen och försöker därför ändra förloppet genom att låta sätta ut den nyfödda dottern Helga i skogen. Som vi vet, går det inte som han tänkt. De båda slagskämparna dras mot en gemensam död och föremålet för kampen blir bortgift med en mer fredlig man.

Djurhamnarna för Gunnlaug och Hravn är i drömmen örnar, primärt symboler för makt. Den fagra Helga visar sig i svanhamn, symbolen för skönhet. Falken, som till sist vinner henne, symboliserar främst jakt men också beskydd. Örnarna, falken och svanen var alltså personernas fylgjor genom vilka läsaren ska dra slutsatser om bärarnas karaktär. Gunnlaugs örngestalt är svartögd och har järnklor, som kan tydas så att han är viljestark, rakt på sak, och det visar han ju i olika situationer. Men han är också godtrogen (eller ädelmodig). Hravn är hans motsats, inåtvänd och falsk och lyckas i dödens stund lura Gunnlaug att hämta vatten åt sig för att sedan ge honom dråpslaget innan han själv dör. Hravn (Ram) är det fornnordiska ordet för korp, en helt svart fågel, som möjligen symboliserar det onda i berättelsen. Gunnlaugs egenskaper understryks också genom att han är skald och uppträder med en skarp tunga, vilket gör honom till en person med vissa insikter, en annan egenskap som symboliseras med örnen. Som hjältetyp kan nog Gunnlaug anses vara ganska modern.

Genom denna slags tolkning av fylgjasymboliken förs drag av europeisk medeltid in i den fornisländska sagosfären. Men, som Hallberg (1964, s. 1) skriver om de isländska berättarna har de ”av allt att döma varit väl förtrogna med sin tids allmäneuropeiska kultur.” Detsamma anser t ex Turville-Petre (1972, s. 119) gäller för *Gunnlaug Ormstungas saga*. Och det går inte att komma ifrån att huvudmotivet är ett triangeldrama liknande de romantiska höviska dikterna och eposen, såsom *Tristan och Isolde*. Likheterna med Krimhilds dröm i *Niebelungens ring* är också påtagliga, där både örn och falk uppträder. Andra romantiska drag är t ex att Helgas fylgja är svanen och att hennes kärlek till Gunnlaug trots giftermålet med en annan symboliseras med Gunnlaugs röda kappa, som hon bevarar till sin död.

Det finns alltså flera tecken på att denna saga har tillkommit i en brytningstid. Ytterligare ett är att bärsärken inte är manlighetsidealet. I flera sagor försöker kvinnorna hetsa männen till hämnd för fejdnederlag och oförrätter men sagornas män var inte alltid beredda till blodshämnd, eftersom detta lätt kunde leda till att släkten dog ut, vilket ju knappast var ärofyllt. Den ideale hjälten var medveten om när det verkligen lönade sig att strida och när det bara var dumdristigt. Hjältar som Gunnar på Lidarende och Njal, goden, kännetecknas båda av måttfullhet och klokhet och tron på den egna kraften hellre än på de gamla gudarna när det gäller. Sagaforskningen tillskiver numera sagaförfattarna influenser från kristendomens utbredning i Norden, förutom den rent litterära påverkan. Spåren av hedendom, som kommer i dagen genom förekomsten av mystik och trolldom, och t ex varseldrömmar genom fylgjor tyckte sagaberättarna var fullt förenligt med den nya tron. I *Njals saga*, den mest kända och mest omfattande släktsagan, finns dessutom bevis på att den fria viljan existerar. Människorna kan välja rätt och därmed undgå sitt öde men om de väljer fel straffas de av ödet. Ödet är i denna saga inte blint utan ”styrt av Guds försyn” (Lönnroth, 2007, ss. 13-14).

Termodynamisk ödesgestaltning

Fylgjadrömmens ödesgestaltning

Drömmarnas roll i den isländska sagan är att gestalta essensen i berättelsen, speciellt när drömmen presenteras som en upptakt eller exposition. Den är en överenskommelse mellan sagaförfattaren och läsaren om att det kommer att ske det som är bestämt att ske. Men läsaren vet inte vilka vägar och sidospår som tas innan det slutgiltiga sker, vilket uppehåller spänningen åtminstone till viss del. Efter att formen har presenterats utvecklar sig gestalten och preciseras under berättelsens gång.

Textens förlopp skulle kunna beskrivas som ett livslopp. Inte förrän slutet har nåtts får man vetskap om vad livet egentligen varit och vilken gestalt som utvecklats (I. Bierschenk, 1992). I fortsättningen kallar jag detta livslopp för ödesgestaltning när jag avser textförlopp, i enlighet med Turville-Petres destiny-begrepp. På samma sätt som fylgjan lösgör sig från sagamänniskans själ och blir till ett alter ego i konkret skepnad lösgör sig textens intention (eller öde) som ett alter ego och tar gestalt i ett lämpligt medium. Varför inte kalla denna ödesgestalt för fylgja? Skillnaden är att ”textens fylgja” inte är vare sig mytisk eller mystisk utan alldeles verklig. Mer om det nedan.

Om gestalten är väl preciserad, ska den kunna urskiljas som bestående av två dimensioner som är tätt sammanflätade med varandra, en som anger gestaltens orientering och en som anger dess intention. Med orientering menas den bearbetning av erfarenheter som görs i relation till tiden medan intention innebär det framåtsyftande etiska perspektiv som skapas genom orienteringen. Gestaltningen är således resultatet av rekursiva transformationer och för bearbetningen av dessa procedurer måste det finnas en metod. I en artikel om medvetandets struktur reflekterad i en islänningasaga har B. Bierschenk (2015) analyserat Torsteins dröm från en otraditionell utgångspunkt vad gäller drömmar. Istället för att tolka den semantiskt och semiotiskt med ett utifrån-perspektiv analyseras den nu inifrån. Den metod som används är Perspektivisk textanalys (PTA/Vertex) som är utvecklad för att möjliggöra en termodynamisk beskrivning av det immateriella i texter (B. Bierschenk, 1993/2013, I. Bierschenk, 2011; I. Bierschenk & B. Bierschenk, 2013). Procedurerna bygger på det axiom som har verifierats i tidigare studier, nämligen att textens Agent (A) måste få sin beskrivning genom dess Objektiv (O). Genom att få syn på gestaltens orientering (transformationer av Objektivet) kan vi extrahera gestaltens intention (transformationer av Agenten). Dessa två nödvändiga dimensioner bildar enheten essens eller mening och representeras grafiskt genom ett s k energilandskap. Det är detta konkreta resultat som jag i det här sammanhanget kallar ödesgestalt eller fylgja.

Torsteins dröm lyder på fornisländska (Þórðarson, 2014):

Þat dreymði mik, at ek þóttumst heima vera at Borg ok úti fyrir karldurum, ok sá ek upp á húsin ok á mæninum álft eina væna ok fagra, ok þóttumst ek eiga ok þótti mér allgóð. Þá sá ek fljúga ofan frá fjöllunum örn mikinn. Hann fló hingat ok settist hjá álftinni ok klakaði við hana blíðliga, ok hon þótti mér þat vel þekkjast. Þá sá ek, at örninn var svarteygr ok járnklær váru á honum. Vaskligr sýndist mér hann. Því næst sá ek fljúga annan fugl af suðrætt. Sá fló hingat til Borgar ok settist á húsin hjá álftinni ok vildi þýðast hana. Þat var ok örn mikill. Brátt þótti mér sá örninn, er fyrir var, ýfast mjök, er hinn kom til, ok þeir börðust snarpliga ok lengi, ok þat sá ek, at hvárumtveggja blæddi. Ok svá lauk þeira leik, at sinn veg hné hvárr þeira af húsmæninum, ok váru þá báðir dauðir, en álftin sat eftir hnipin mjök ok daprlig. Ok þá sá ek fljúga fugl ór vestri. Þat var valr. Hann settist hjá álftinni ok lét blítt við hana, ok síðan flugu þau í brott bæði samt í sömu ætt, ok þá vaknaða ek.

Kommentar: Texten är lätt moderniserad. Det gäller t ex ett par verbändelser, bokstaven ö och förändringar i skiljetecknen (jfr Wimmer, 1916/1967, s. 75). Det har dock inte haft någon avgörande betydelse för datorbearbetningen.

I svensk översättning av Hjalmar Alving (utgåva 1966) lyder den så här:

Jag tycker att jag var hemma på Borg och stod utanför karldörren[1]. Jag tittade uppåt huset, och då fick jag se en svan på takåsen, vit och vacker, och jag tyckte att den var min, och att jag var mycket glad åt den. Sedan såg jag en stor örn komma flygande ned från fjällen. Den flög åt mitt håll och satte sig bredvid svanen och lockade vänligt på henne, och hon såg ut att tycka om det. Sedan såg jag, at örnen hade svarta ögon och järnklor, och stark och oförfärad såg han ut. Därefter såg jag en annan fågel komma flygande söder ifrån. Den flög hit till Borg och satte sig på taket bredvid svanen och ville vänslas med henne. Det var också en stor örn. Strax tyckte jag, att den örnen, som var där förut, började bli stridslysten, när den andre kom dit. De kämpade häftigt och länge, och jag såg att båda blödde. Och så slutade leken, att båda föll döda ned från takåsen var åt sitt håll. Men svanen satt sorgsen kvar och hängde med huvudet. Sedan såg jag en fågel komma flygande från väster. Det var en falk. Han satte sig bredvid svanen och ville göra sig till vän med henne. Och sedan flög de båda bort tillsammans åt samma håll. Och då vaknade jag.

[1] Husets huvudingång [översättarens kommentar]

Bierschenk (2015) visar i sin Figur 2 (s. 9) att textens mest koncentrerade Objektiv-nod är en transformation av termerna Grovhet (Roughness, med ett fusionsvärde q ≈225) som genom inverkan av Raseri (Fury, q ≈-42) omvandlas till det finala tillstånd som har fått benämningen Kraft (Virtue, q ≈184). Extraheringen av Agent-noden presenteras i Figur 3 (s. 12) och visar koncentrationen kring (Impetus, q ≈-27), som här ska uttydas som en inre energi eller Framåtdrift. Begreppet bildas här av Raseri och Kraft. Vi ser alltså att (A=Impetus) och (O=Virtue) är tätt förbundna med varandra i transformeringen. När namnet på en term återkommer i extraheringen av intentionen innebär det att en ny struktur uppstått eftersom termen ingått en annan konstellation. Grovheten i den objektiva, yttre dimensionen är mycket påtaglig medan raseriet är latent. Den kraft som då blir effekten är den slags manliga styrka som innebär dådkraft och inte den råa styrkan hos en bärsärk. I den inre dimensionen visar sig denna styrka som en behärskad drivkraft.

Gunnlaugsagans ödesgestaltning: Återspegling hos nutida läsare

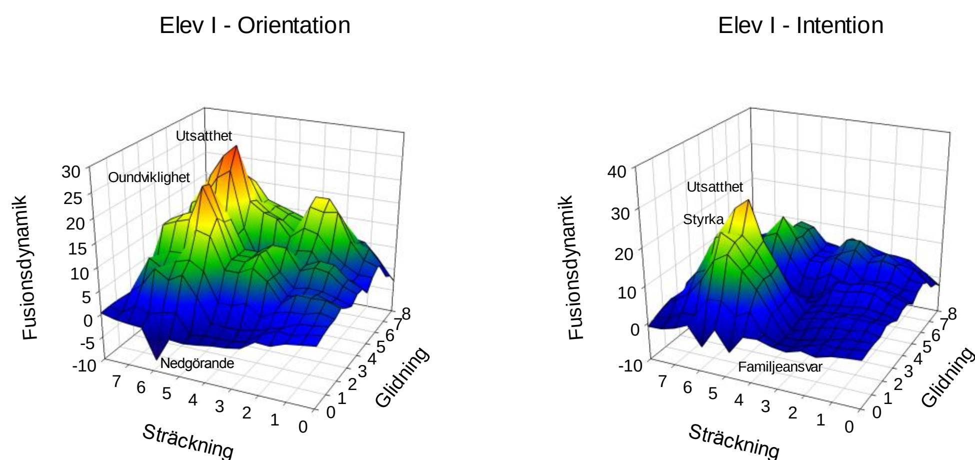
Den fråga som ska ställas här är i vad mån ödesgestaltningen i Torsteins dröm är så väl preciserad att den gäller för hela berättelsen, så som det antas. För att få svar ska vi nu använda vad två unga personer av idag skrivit ner om den bärande idén efter läsning av hela *Gunnlaug Ormstungas saga*. Personerna är gymnasieelever i årskurs 1 som deltog i ett

långtidsexperiment i svenska som genomfördes under tre studieår. Grundrapporten med redovisning av de teoretiska och metodiska förutsättningarna har redovisats, liksom principerna för urval av elever och material (B. Bierschenk & I. Bierschenk, 2003/2013). Hela undervisningsprogrammet finns utgivet (I. Bierschenk, 2014). (Eventuella avvikelser i resultatredovisningarna beror på metodutveckling.)

Efter läsningen av hela sagan svarar Elev I så här på frågan om vad sagan går ut på:

Elev I:
Jag tycker att bokens budskap var: Du kan inte undgå ditt öde. Även om huvudrollsinhavarna Gunnlaug, Helga och Ravn inte kämpade emot sitt öde, så gjorde deras släkter det på ett eller annat sätt. Helgas pappa satte ut henne i skogen. Ravn och Gunnlaugs familjer försökte stoppa deras holmgång. Men allting slutade ändå i deras död. Hela historien visar en sak: Du kan inte undgå ditt öde.

Gestaltningens två dimensioner presenteras i Figur 1.

Figur 1 *Elev I: Gestaltning av Orientering och Intention i Gunnlaug Ormstungas saga*

För förklaringar till de beräkningar som ligger till grund för landskapen hänvisas till manualen (I. Bierschenk & B. Bierschenk, 2013). Graferna har framställts med SigmaPlot (2008, Version 13). Inläsningen av data sker som vid vanlig läsning från vänster till höger, så därför läses graferna från höger till vänster. Figuren visar elevtextens informationskoncentration inom både orienteringen och intentionen efter att fusionsdynamiken har fått verka.

Vem som helst som läser den här personens svar får nog uppfattningen att texten är skriven på en mycket enkel och rak prosa och att skribenten fattar sig mycket kort om händelseförloppet. När den naturliga texten omvandlas till grafisk representation visar utfallet tydligt att konturerna samstämmer väl med intrycket av att den väsentliga informationen på ett konsekvent sätt förs fram emot slutet, den bakre delen av figuren till vänster i bilden. De båda dimensionerna framträder på ett likartat sätt men intentionens sammanslagningar är färre och grundare än orienteringens. Vi ser alltså att konturerna av de båda dimensionerna följer varandra systematiskt. Sammanslagningarna har fått strukturellt betingade namn, som betecknar vilken transformationsdynamik som råder mellan termerna. För att göra sambanden tydligare ges i Tabell 1-3 nedan en översikt över transformationsvärdena.

Tabell 1
Transformation av T_{17} genom T_{20} till T_{21}

Attraktor	*q-värde*	*Transformation*
T_{17}	≈66	Utsatthet
T_{20}	≈-9	Nedgörande
T_{21}	≈57	Oundviklighet

Den attraktor (nod i det underliggande nätet) som sammanfattar mest av dynamiken i orienteringen har beteckningen **Oundviklighet (≈*57*)**, som är en sammanvägning av den högsta punkten *Utsatthet (≈66)* och dess transformering genom *Nedgörande (≈-9)*, som förtydligar innebörden av förväntat obehag. *Utsatthet* är den mest fokuserade punkten i landskapet. Den i sin tur får sin precisering på följande sätt:

Tabell 2
Transformation av T_{15} genom T_{16} till T_{17}

Attraktor	*q-värde*	*Transformation*
T_{15}	≈65	Styrka
T_{16}	≈0.5	Inblandning
T_{17}	≈66	Utsatthet

De två attraktorer som den bildas av är *Styrka (≈65)* och *Inblandning (≈0.5)*. Punkten utsatthet ska därmed förstås som en föraning av att någon på något sätt försöker hindra ett förlopp men att ödet genom sin kraft och styrka har ett betydande övertag. **Nedgörande (≈-9)**, som ligger under ytan, är ett resultat av följande transformation:

Tabell 3
Transformation av T_{18} genom T_{19} till T_{20}

Attraktor	*q-värde*	*Transformation*
T_{18}	≈-3	Kausalitet
T_{19}	≈-6	Fatalism
T_{20}	≈-9	Nedgörande

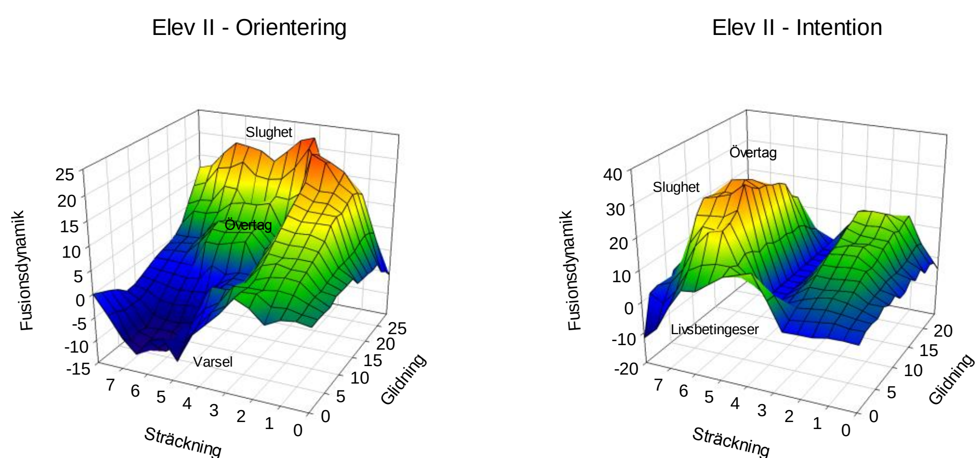
Det orsakssamband som *Kausalitet (≈-3)* antyder inverkar negativt på *Fatalism (≈-6)* så att det blir ödesdigert när en deterministisk aspekt får för stort inflytande. Samverkan mellan dessa båda kan alltså bara bli destruktivt. I spänningen mellan det fatalistiska, som innefattar en möjlighet att ställa något tillrätta innan det är för sent, och den risk det innebär för upprätthållandet av ett manlighetsideal, anger termen *Oundviklighet* en resignation och ett accepterande.

Textens intention (Figur 1) visar helt förväntningsrätt att **Utsatthet (≈66)** både är landskapets högsta punkt och slutpunkt, som är den mest koncentrerade. Värdet är i denna konstellation något högre än i orienteringen, eftersom det är transformerat av *Styrka (≈60)* och *Familjeansvar (≈8)*. Det perspektiv som urskiljer sig i denna transformation torde vara att familjen och tillhörande hederskultur är starkt befäst och lägger sin starka hand över tillvaron.

För att få en kontrast till den här läsarens resultat ska nu Elev II studeras, som ingick i samma långtidsexperiment som nämndes ovan.

Elev II:
Man kan inte undkomma sitt öde. Det är vad boken säger, tycker jag i stort sett. Torstens dröm i början ger ju honom en bild, som Bergfinn målar upp, vilken han inte blir så förtjust i. Även om han inte ger sken åt norrmannen att han tror på honom, så visar ju hans handling att sätta ut barnet, var han verkligen står. Men det går inte som han tänkt, barnet får växa upp och spådomen, drömtydningen, blir sann. Alltså spelar det ingen roll vad man gör, ödet finns där och väntar på oss, även om det kanske finns många olika vägar dit. För historiens personer hade ju livet tett sig en aning annorlunda åtminstone till att börja med om Helga fått växa upp hela sitt liv hos sina föräldrar. Det är punkter på livets vägbana där vi kommer att stanna.

Elev II svarar mera ordrikt på samma fråga och uttrycker sina tankar om personliga relationer och händelser. Den som studerar den här texten får lätt intrycket av en mera resonerande skribent. Graferna för den här texten visas i Figur 2.

Figur 2 *Elev II: Gestaltning av Orientering och Intention i Gunnlaug Ormstungas saga*

Konturerna till orienteringen och intentionen visar att intensiva koncentrationer bildas i princip längs hela textförloppet men att de båda dimensionerna inte följer varandra lika konsekvent som hos Elev I. Grafen över intentionen ser avvikande ut genom sin tvådelade formation. Den tyder på att vridningen i transformationerna är annorlunda. De två attraktorer som bildar slutpunkten i respektive dimension reflekteras då inte i varandra på ett differentierat sätt utan står i vägen för varandra. Bakgrunden till detta resultat ska vi studera i Tabell 4-6.

Tabell 4
Transformation av T_{41} genom T_{58} till T_{59}

Attraktor	*q-värde*	*Transformation*
T_{41}	≈136	Slughet
T_{58}	≈-79	Varsel
T_{59}	≈58	Övertag

I den här texten är det **Övertag (≈58)** som sammanfattar mest information. Attraktorn är bildad av *Slughet (≈136)*, som är den högsta fokuseringen, och *Varsel (≈-79)*, som ligger djupt i strukturen. I den här konstellationen uttrycks ett försök att med list trotsa den händelseutveckling som man fått varsel om och på så sätt kunna betvinga ett negativt förebud**.**

Tabell 5
Transformation av T_{33} genom T_{40} till T_{41}

Attraktor	*q-värde*	*Transformation*
T_{33}	≈132	Berättigande
T_{40}	≈4	Dubbelspel
T_{41}	≈136	Slughet

Slughet (≈136) skulle kunna ha sitt fulla *Berättigande (≈132)* när människor ska klara av de situationer de ställs inför och kunna nå sina mål. Denna orientering förstärks ytterligare genom det *Dubbelspel (≈4)* som målet framtvingar. På ytan är det nära till ett förnekande av varslets innebörd när man vill råda över sitt livsöde, men under ytan uttrycks ett tvivel på att det är så klokt att handla överilat.

Tabell 6
Transformation av T_{56} genom T_{57} till T_{58}

Attraktor	*q-värde*	*Transformation*
T_{56}	≈-60	Betänklighet
T_{57}	≈-19	Inriktning
T_{58}	≈-79	Varsel

Djupt i strukturen ligger därför *Betänklighet (≈-60)* som antyder en påfrestning på de kända livsvärdena, om det hade gått att ändra på förloppets *Inriktning (≈-19).* I själva verket har **Varsel (≈-79**) en styrande funktion, även om den är undertryckt.

Intentionen i den här texten (Figur 2) visar att strukturen koncentrerar sig till **Övertag (≈149)**, som har *Slughet (≈146)* som sin essentiella komponent. Till detta läggs också *Livsbetingelser (≈3)*, som kan ses som motivet bakom ett handlande och ett visst mått av urskuldande. I perspektivet finns inte längre varsel med som en bärande del, vilket innebär att viljan att styra över ödet är större än betänkligheterna inför det som styr förloppet.

Sammanfattning och diskussion

Analysen av Torsteins dröm (B. Bierschenk, 2015) visar att den dynamiska gestalt som framträder är väl integrerad. *Framåtdrift* (Impetus) reflekterad genom *Kraft* (Virtue) är två aspekter som bildar något helt, nämligen *manlighet* i betydelsen ära och styrka (latinets virtus). Drömmen framkallar genom sin integrerade begreppsrelation en nästan fysisk gestalt, som torde vara idealbilden av islänningen. Men begreppsrelationen implicerar också ett abstrakt förhållande, nämligen den inneboende moral som var islänningarnas livsideal under tidig medeltid och som styrde såväl samhälle som berättelser (jfr destiny). Hur de båda läsarnas produktion förhåller sig till denna integration, som här tjänar som vägvisare till hela sagans gestalt, sammanfattas i Tabell 7.

Det är allmänt vedertaget att sagaförfattaren, trots det korthuggna språket, förmår formulera relationer som ger djup åt gestaltningen. Bara det faktum att drömtexten är den

enda av de tre där essensen sammanfattas i ett minusvärde är ett tydligt tecken på det. Fusionsvärdena, som ger uttryck för koncentrationen i formuleringen av en gestalt, visar att varken Elev I eller Elev II på ett övertygande sätt har format en gestalt som återger såväl manlighetsideal som livsstil.

Tabell 7
Jämförelse mellan ödesgestalter: Sagan och läsarna

	Drömmen	*Elev I*	*Elev II*
Dimension			
Intention	Framåtdrift	Utsatthet	Övertag
	≈-27	≈66	≈149
Orientering	Kraft	Oundviklighet	Övertag
	≈184	≈57	≈58

Elev I skriver till synes lika korthugget som sagaförfattaren, men några tillräckligt djupa svängningar gör inte eleven för att ge sin gestalt djup. Det djupast liggande begreppet Nedgörande (Tabell 1) befinner sig strax under ytan (≈-9). Ödestron, som är grunden till begreppet, framstår därför inte som den fostrande kraft den är i sagatidens samhälle. Dessutom ligger de båda dimensionerna på nästan samma nivå, vilket ger intrycket av en relation mellan (A) och (O) som inte är fullt integrerad, den är snarare ett tecken på kluvenhet.

Elev II arbetar sig ner under ytan där begreppet Varsel (≈-79) bildas, som är avgrundsdjupt i sammanhanget, men letar sig upp igen. De skuggningar som kunde ha blivit en dynamisk del av skepnadens inre liv har slätats ut. På så sätt skapas en gestalt, som visserligen består av aspekter som verkar ha förts samman till en slags identitet men det betyder inte att relationen är integrerad. Det har snarare skett en association mellan omgivning (O) och gjorda erfarenheter av den (A), där de senare överdrivs utan tillräcklig bearbetning.

Fylgjorna lösgör sig

Ett antagande bakom utvecklingen av PTA/Vertex är att den som producerar (skriver eller berättar muntligt) en text skriver sig själv in i texten, s k självreferens. Vad gäller då för Torstein som berättare till sin dröm? För det första ska fylgjan enligt folktron vara en persons alter ego, men fylgjorna i Torsteins dröm symboliserar ju andra personer i sagan, för han var bara åskådare. Därför kan vi inte hänföra den framkomna idealbildens egenskaper till Torstein. För det andra finns det en ytterst ansvarig för texten, nämligen sagaberättaren, om än okänd, som lagt berättelsen i Torsteins mun. Då spelar det ingen roll om Torstein är fiktiv eller inte. Oavsett vem som har skrivit ner sagan, så är det oundvikligen så att dennes (individs eller kollektivs) intention eller perspektiv har styrt den struktur som blivit förborgad i berättelsen. Följaktligen måste den fylgja som är essensen i drömmen representera sagaberättaren själv eller den samhällsanda som kommer till uttryck genom honom. Jag sammanfattar denna fylgjagestalt i namnet *Dygd.*

Det här resonemanget gäller ju också för elevernas texter. I redovisningen av resultaten ovan framgår det att elevernas ödesgestaltning är något diffusare än sagaberättarens. I det första fallet blev resultatet Utsatthet reflekterad genom Oundviklighet. Relationerna som bildar orienteringen anknyter klart till det gamla hedniska samhället, samtidigt som konturerna av människornas svaghet gentemot styrkan i denna samhällsordning framträder i perspektivet. Att ständigt vara beredd på att strida för familjen gör en mera sårbar. I så måtto kan man säga att gestaltningen hos Elev I är en beskrivning av individens osäkerhet i relation till samhället.

I det andra fallet framträder Övertag reflekterat i sig självt, Övertag. Jag tolkar resultatet så att den hållning som framträder här är den att inte acceptera de gamla livsvillkoren utan istället se till möjligheten att förändra människors betingelser så att de själva rår över sitt öde. Gestalten har i hög utsträckning drag av att ett nytt ideal håller på att formas men den innefattar samtidigt en desorientering i människors moraliska handlande som resultat av förändringen. I fokus står här inte relationen mellan individ och samhälle utan snarare skruplerna inom individen. Den gestalt som lösgör sig här har inte särskilt mycket gemensamt med drömmens intention. Drömmen är fast i äldre tiders ideal medan Elev II frammanar ett självsvåldigt förhållningssätt till det – på gott och ont.

Vi känner nu till drömmens fylgja men vi vet inte om sagaförfattaren var konsekvent i sin intention när han utformade hela sagan. Kanske var hans drömfylgja ett uttryck för önsketänkande i en omvälvande tid. Eleverna har här agerat medium för kontroll av drömmens kvalitet. Om eleverna är medvetna om den historiska brytningstiden när de skriver framgår inte och har inte stått i fokus, däremot kan vi med säkerhet säga att deras perspektiv på sagan kommer inifrån och blir känt först när termodynamiken i förloppet har manifesterat sig. Ungdomstiden är ju även den en brytningstid. Sett i det perspektivet säger resultatet något om förutsättningarna hos skribenterna. Den fylgja som tar form utanför den textkropp som Elev I frammanat kan sammanfattas i *Underkastelse* medan Elev II skriver sig fram till en fylgja som bäst karaktäriseras genom namnet *Motsträvighet*. Det skulle kunna förklara varför *Dygd* inte fungerar som vägvisare när sena tiders barn ska vara värdemätare.

Referenser

Bierschenk, B. (1993/2013). The fundamentals of Perspective Text Analysis (Substantially revised and extended edition). *Cognitive Science Research*, 45. Copenhagen University & Lund University.

Bierschenk, B. (2015). Old Icelandic consciousness embedded in the Gunnlaug saga. *Cognitive Science Research*, 119. Copenhagen University & Lund University.

Bierschenk, B., & Bierschenk, I. (2003/2013). The manifestation of symmetry between the emergence of consciousness and the development of competence. *Cognitive Science Research*, 86. Copenhagen University & Lund University.

Bierschenk, I. (1992). An excursion into the ecological co-ordinates of language space. *Cognitive Science Research*, 43. Lund University.

Bierschenk, I. (2011). Ett ekologiskt perspektiv på språk och textanalys. *Cognitive Science Research*, 98. Copenhagen University & Lund University.

Bierschenk, I. (2014). Ett didaktiskt långtidsprogram för kompetensutveckling i svenska på gymnasiet. *Cognitive Science Research*, 115. Copenhagen University & Lund University.

Bierschenk, I., & Bierschenk, B. (2013). Perspektivisk Textanalys (PTA). Handledning till Vertex. *Cognitive Science Research*, 106. Copenhagen University & Lund University.

Bugge, A. (1909). The origin and credibility of the Icelandic Saga. *The American Historical Review*, *14*, 249-2). *The value of the Icelandic Sagas*. Read to the Viking Society at a Meeting in Sommerville College, Oxford, England.

Bååth, A. U. (1898). *Nordmannamystik. Bilder från Nordens forntid*. Stockholm: F. & G. Beijers Bokförlagsaktiebolag.

Gunnlaug Ormstungas saga och andra isländska kortsagor. (1966). Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers. (Övers. Hj. Alving).

Hallberg, P. (1964). *Den isländska sagan*. Verdandis skriftserie 6. Stockholm: Svenska Bokförlaget Bonniers.

Lönnroth, L. (2007). Inledning. I: *Njals saga* (Ss. 7-20). Stockholm: Atlantis. (Övers. L. Lönnroth)
Mundal, E. (1974). Fylgjemotiva i norrøn litteratur. Oslo: Universitetsforlaget. (Doktorsavhandling)
SigmaPlot (2008). *Exact graphs for exact science. User's manual* (Version 13). Chicago: SPSS Inc.
Ström, F. (1985). *Nordisk hedendom: Tro och sed i förkristen tid.* Stockholm: Akademiförlaget.
Sveinsson, E. Ó. (1956, November 2). *The value of the Icelandic Sagas.* Read to the Viking Society at a Meeting in Sommerville College, Oxford, England.
Þórðarson, S. (Ed.) (2014-10-28). http://www.sagadb.org/gunnlaugs_saga_ormstungu.
Turville-Petre, G. (1972). Nine Norse studies. Viking Society for Northern Research. Bristol: Western Printing Services Ltd.
Wimmer, L. F. A. (1916/1967). *Oldnordisk læsebog* (10:e uppl.). København: Munksgaard.

Accepted May 18, 2015